

PĂRINTELE IOAN BROȘU DIN DÂRSTELE BRAȘOVULUI ÎN VĂLTOAREA MARELUI RĂZBOI: UN CAPITOL AL SUFERINȚEI CLERULUI ARDELEAN PENTRU IDEALUL ÎNTREGIRII NEAMULUI

**Cercetător științific III dr.
Mircea-Gheorghe ABRUDAN¹**

Primul Război Mondial a curmat milioane de vieți și a frânt la fel de multe destine. Despre viețile și destinele celor mulți s-a vorbit și s-a scris mai puțin în istoriografia română a Marelui Război², astfel că o cercetare științifică sau de suflet dedicată experienței și memoriei românilor în timpul primei conflagrații mondiale constituie un bun prilej pentru a scoate la lumină de sub colbul istoriei asemenea vieți și destine ale oamenilor „care au fost”. Lucrarea aceasta ilustrează destinul preotului ortodox Ioan Broșu între anii 1916-1919, când de „frica răz-bunării maghiarimii” acesta s-a refugiat în Moldova și a slujit în mai multe sate din apropierea Vasluiului. Revenit în Transilvania în primăvara anului 1919, Ioan Broșu și-a reluat slujirea în Dâr- stele Brașovului, iar spre sfârșitul vieții, în 1936, a publicat sub forma unui volum de amintiri o cronică a parohiei în care a slujit vreme de cincizeci de ani, a doua parte a acesteia conținând propriu zis memoriile sale, începând cu copilăria și insistând pe perioada formării sale inte- lectuale și a activității pastorale în Dârstele Brașovului. Ultima parte a volumului restituie pe-

CENTENARUL ROMÂNIEI MARI

reginările din vremea Marelui Război, acestea fiind pilduitoare pentru destinul unui număr însemnat de preoți refugiați în România alături de armata română din calea trupelor Puterilor Centrale. Experiențele sale portretizează clipe din viața refugiaților, civili, clerici și militari români pribegi în Moldova între toamna anului 1916 și primăvara anului 1919³, scoțând la lumină o viață de lipsuri și suferințe care pun în relief tragedia umană din anii războiului⁴. Reacesarea amintirilor preotului Ioan Broșu, acum în anul centenarului Marii Uniri, are menirea de a readuce în atenția contemporanilor viața exemplară a unui slujitor al Bisericii Ortodoxe și al neamului românesc din Țara Bârsei care reprezintă un capitol al suferinței clerului ardelean pentru idealul întregirii neamului.

Ioan Broșu s-a născut în 16 iunie 1860 în localitatea Ticușul Nou, din apropiere de Rupea, în familia țăranilor fruntași Simion și Safta. După cum mărturisește, de la tatăl său Simion, care „avea ceva școală” și „știa în graiu și în scris românește, nemțește și ungurește”, Ioan Broșu a învățat să scrie și să citească. Tot alături de tatăl său, copilul Ioan a deprins cântările bisericești fiindcă Simion Broșu „făcea și pe cantorul” luându-și feciorul în fiecare duminică la strana bisericii parohiale⁵. Ioan Broșu a crescut așadar din copilărie într-o ambianță creștină, evlavioasă, în care manifestarea pietății religioase era o caracteristică cotidiană a ambilor părinți. Rememorând trăirile din copilărie, septuagenarul preot Ioan Broșu idealiza viața religioasă a consătenilor săi, deplângând totodată secularizarea și schimbarea orizontului valorilor morale de la sfârșitul anilor treizeci ai secolului XX: „Oamenii pe atunci erau cu frică de Dumnezeu, religioși, evlavioși, cuviincioși, binecredincioși. Parcă văd și acum pe tatăl meu, cum se scula dimineața, se spăla și ștergându-se cu ștergarul, neîntrerupt rostea rugăciuni (...). Dar acum cine mai face așa ceva? S-au schimbat oamenii, au alte credințe, alte tendințe, care duc la ruină și trupească și sufletească. Lumea de acum parcă crede numai în plăcerile trupești.”⁶ Singurul băiat între mai multe fete al familiei Broșu, adolescentul Ioan, a fost trimis la școala capitală din Veneția de Jos, apoi la cea germană din Rupea, unde a învățat germană și maghiară, la liceul romano-catholic din Brașov și la preparandia de stat din Deva. În anii petrecuți la Deva, tânărul Ioan Broșu avea să se confrunte pentru prima oară în viață cu persecuția autorităților maghiare fiind acuzat și arestat, trei zile într-o clasă a școlii, pe motiv că „împrăștie proclamații revoluționare”, citește presă românească și primește corespondență de la tatăl său, aflat la muncă în România. Acuzele veneau pe fondul derulării Războiului de Independență din 1877 – față de care românii ardeleni

nu au rămas indiferenți⁸ –, când, precizează Broșu, „conșcolarii unguri ne suspectau și ne pândeau peste tot, căci aveau teamă de iridenta română. Bănuiala lor creștea cu fiecare zi. Ori în ce loc s-ar fi întâlnit frații români, ungurii se furișau și ei acolo și ne spionau, ca să afle ce facem, ce vorbim și la ce ne sfătuim”⁹. Din acel moment sentimentele naționale ale adolescentului își fac tot mai mult simțită prezența în cuprinsul memoriilor.

După încheierea studiilor obține postul de învățător în comuna Mada din Hunedoara cu un salariu anual de 300 florini, 24 ferdele¹⁰ de grâu, lemne de foc și locuință gratuită. În urma sfatului primit de la vărul său Ioan Piticaș, Ioan Broșu se decide să îmbrățișeze „cariera preotească” și se înscrie la Institutul Teologic-Pedagogic Andreian din Sibiu¹¹, pe care-l abandonează din motive financiare la sfârșitul primului an de studii, în vara lui 1881 și preia postul de învățător în comuna Beclean de lângă Făgăraș, unde a legat „o prietenie bună cu învățătorul Nicolae Aron”, alături de care va împărtăși în anii marelui război aceeași soartă de refugiat în România¹². În vara anului 1882 i-a parte la Cristurul Secuiesc, împreună cu dascălii români din părțile Brașovului, Făgărașului și Sibiului, la cursurile obligatorii de limba maghiară instituite de Ministerul Instrucțiunii Publice de la Budapesta. Cu această ocazie o cunoaște pe Maria Bârsan (1862-1929), fiica parohului Toma Bârsan III (1823-1906) din Dârstele Brașovului și sora ilustrului om de cultură Andrei Bârseanu (1858-1922)¹³, cu care se însoară în 22 august 1882. Căsătoria cu Maria Bârsan îi redeschide perspectiva preoției și din toamna anului 1882 reia studiile teologice sibiene, pe care le finalizează cu „succes foarte bun” în 1884¹⁴. Ioan Broșu face parte dintr-o generație de 38 de absolvenți teologi dintre care s-au evidențiat ulterior, în viața culturală și bisericească a românilor ardeleni, Vasile Saftu (1863-1922), doctor în teologie al Universității din Leipzig, protopop al Brașovului, președinte al Consiliului Național Român din Brașov la 1918 și delegat la Marea Adunare Națională de la 1 decembrie 1918; Petru Șpan (1860-1911), doctor în filosofie și pedagogie al Universității din Jena, profesor și renumit pedagog al Seminarului Andreian; Pavel Oprișa (1861-1937), director al Liceului Ortodox din Brad.

Stabilit în Dârstele Brașovului, Ioan Broșu preia slujirea de învățător la școala confesională ortodoxă din localitate, unde activează vreme de trei decenii, așa cum mărturisește, în scopul „dezvoltării culturii în mijlocul poporului nostru”. În 1886 a fost hirotonit preot de către mitropolitul Miron Romanul (1828-1898) și a fost numit capelan la biserica din Dârste, alături de socrul său. În urma trecerii acestuia

CENTENARUL ROMÂNIEI MARI

la cele veșnice în anul 1906, Ioan Broșu devine paroh, păstorind comunitatea ortodoxă din Dârste până la moarte în anul 1938. Conform propriei mărturii, cea mai mare realizare a păstoririi sale în Dârste, astăzi cartier al municipiului Brașov¹⁵, a fost susținerea școlii și construirea unui nou edificiu școlar, corespunzător prevederilor legislației maghiare, finalizat și inaugurat „cu deosebit fast religios-național” în toamna anului 1913. Părintele Broșu povestește în amintirile sale toate greutățile pe care le-a întâmpinat în zidirea școlii pomenindu-i nominal, cu suma donată, pe binefăcători, între aceștia numărându-se figuri marcante ale culturii române, precum Andrei Bârseanu, Alexandru Ion Lapedatu (1876-1950) și marele mecena basarabean Vasile Stroescu (1845-1926)¹⁶, cu donație de o mie de coroane¹⁷. Parohul – învățător evidențiază, totodată, scopul nobil al eforturilor sale scriind în hrisovul îngropat la temelie edificiului că s-a „ridicat cu multă stăruință din însuflețirea caldă a poporului nostru și a altor binefăcători inimoși pentru cultivarea limbei și a credinței strămoșești (...) ca dovadă din neam în neam de statonica dragoste și alipire către limba sa a poporului dreptcredincios din Dârstele Brașovului și ca pildă vie urmașilor din viitor”¹⁸. Cele două elemente pomenite de hrisov, limba română și credința ortodoxă, au reprezentat pentru Ioan Broșu și enoriașii săi valorile fundamentale ale identității lor, preotul asumându-și misiunea cultivării amândurora. Această realitate era cunoscută și de către autoritățile maghiare, care nu au pregetat în momentul intrării României în Primul Război Mondial să aresteze și să interneze aproximativ patru sute de preoți români transilvăneni în închisorile și lagărele Ungariei dualiste¹⁹.

Parohul Ioan Broșu a întâmpinat cu euforie trupele române intrate în Dârste în seara zilei de 29 august 1916. Regimentul 6 Infanterie „Mihai Viteazul”, sub comanda colonelului Mihai Darvari, a fost așteptat la intrarea în localitate cu un arc de triumf improvisat și împodobit cu flori pe care localnicii au scris „Bine ați venit frați români!”²⁰. Conform mărturiei parohului Broșu, soldații români au fost îmbrățișați cu lacrimi în ochi de localnici, care i-au primit ca pe niște eliberatori „cu flori și cu urări de bună venire”²¹. Afișând public o asemenea atitudine, preotul Ioan Broșu a devenit în ochii autorităților ungare „un trădător”, astfel că peste nici patruzeci de zile, când armata română a început să se retragă din Transilvania, părintele Ioan însoțit de soția sa Maria și fiul lor Laurențiu au „fost nevoiți cu mare grabă” să fugă, părăsindu-și căminul și trecând Carpații, „spre a scăpa de furia oștilor inamice”. În cele din urmă, rememora părintele Ioan „am ajuns în Moldova, unde am rămas 2 ani și jumătate, căci fără pericolul pierderii vieții nu mai era posibil a ne mai întoarce la locurile noastre”²².

Itinerariul refugiului familiei Broșu a cuprins localitățile Predeal, Sinaia, Câmpina, Ploiești, București, Buzău, Brăila, Galați, Zorleni, Iași și Vaslui, unde prin intermediul protopopului local a reușit să-și obțină numirea în parohia Coșești, la 26 km distanță de orașul Vaslui. Comuna Coșești era compusă din satele Coșca, Fundătura mare, Fundătura mică și Valea Onii, pr. Ioan Broșu păstorindu-i pe credincioșii moldoveni cu multă dăruire între iarna anului 1916 și primăvara anului 1919. Amintirile ne dezvăluie că după spaimele și lipsurile fugii de acasă, părintele Broșu s-a simțit destul de bine între vasluieni, caracterizând Coșeștiul drept „cuib de adăpostire”²³, în care noii săi enoriași l-au primit cu brațe-

le deschise și cu inimi vesele. La rândul lor localnicii s-au atașat de dânsul și și-au manifestat dorința ca el să rămână permanent în mijlocul lor. Legăturile puternice stabilite de preotul ardelean cu enoriașii vasluieni au dăinuit și după revenirea acestuia în Transilvania, părintele simțind nevoia să-i viziteze în septembrie 1933. Dragostea și recunoștința credincioșilor din Coșești și satele aparținătoare s-a revărsat asupra preotului Ioan Broșu în primăvara anului 1919 când acesta s-a întors acasă cu o mulțime de „bucate” și cuști cu păsări pe care le-a transportat la gară cu două „cărute”. Darurile primite i-au fost de folos, deoarece ajuns acasă a „găsit numai pagube în toate privințele și devastări peste devastări”, casa parohială fiind jefuită, astfel că s-a văzut nevoit să tragă la casa părintească a soției sale. Revederea cu vechii săi credincioși s-a produs în sâmbăta Floriilor din 1919, când a ținut o predică prin care își exprima, pe de o parte, bucuria revederii „în vechiul nost' pământ”, iar pe de altă parte, satisfacția reînvierii neamului românesc prin realizarea României Mari. Cuvintele sale sunt edificatorii: „Revenirea la cuibul strămoșesc ne-a pricinuit o neexprimabilă bucurie, în fața vetrei, unde au stăruit atâtea generații, ce ne-au premers, și ale căror osămintele se odihnesc azi în cimitirul din jurul bisericii Sf[inte] Treimi din Dârste, am vărsat lacrimi de recunoștință proniciei cerești, îndurătoare... Întoarcerea noastră la Dârste, bucuria poporului credincios, primii pași făcuți în biserica părăsită de păstorul ei de mai bine de trei ani de zile, au rămas, toate, neșterse în amintirea mea. Emoția ce am resimțit a fost și mai puternică în ziua când în numărul de sf[inte] Paști, din 1919, al «Gazetei Poporului» din Sibiu, am citit poezia fiului meu Dr. I. Broșu intitulată «În noaptea Învierii»²⁴. Poezia îi era dedicată de

Preotul Ioan Broșu (1860-1938)

autor tocmai tatălui său, pribeagul preot Ioan, prin cuvintele „celui ce s-a întors” acasă. Revenirea sa este asemuită cu o luminiță ce se reaprinde în tinda bisericii, unde „părintele se'nchină și intră să-și aprindă/ Făclia ne'ncepuță, în tainicul altar./ S'apleacă și sărută icoana. Toate-i par/ Atâta de străine și totuș cunoscute/ Și-ar vrea 'ntr'o clipă, toate, duios să le sărute./ Legată 'n piele scumpă veghează pe prestol/ Ne-atinsă, evanghelia, și-al cărților lung stol/ Din cari citea fierbinte norodului din sat. . ./ Sunt ani de când, sub aspră urgie, și-a lăsat/ Biserica și casa, pornind în pribegie,/ Cu ochii plini de lacrimi, cu inima pustie. . ./ Setos își ațintește privirea peste 'ntinsul/ Boltirii afumate-a bisericii 'n cuprinsul/ Căreia cu nestinsă însuflețire-a spus/ De-atâtea ori în viață, cum a 'nviat Iisus”²⁵.

Cazul părintelui Ioan Broșu nu a fost unic, cercetările privitoare la preoții transilvăneni refugiați în România între 1916-1919 indicând un număr de aproximativ 140 de clerici, proveniți din sudul, sud-ves-

tul și sud-estul Transilvaniei (Caraș-Severin, Hunedoara, Sibiu, Mureș, Brașov, Covasna și Harghita). Refugiul unora dintre ei nu s-a mărginit la arealul Munteniei și al Moldovei, ci s-a continuat în Basarabia, Ucraina, Rusia și Statele Unite ale Americii, câțiva dintre ei fiind înrolați ca preoți militari în armata română. Între aceștia din urmă se numără preotul scriitor Ioan Agârbiceanu, refugiat cu familia și 4 copii, înrolat ca preot militar în corpul voluntarilor români ardeleni din Ucraina; vicarul foraneu greco-catolic al Făgărașului, Iacob Popa, ajuns preot militar cu grad de căpitan în circumscripția militară Moscova a corpului voluntarilor ardeleni din Rusia²⁶; protopopul Valeriu Florian din Racovița, ajuns președinte al comisiei VII, circumscripția militară Kiev, pentru recrutarea voluntarilor români în lagărele de prizonieri din Rusia; Avram Imbroane din Coștei (Banatul sârbesc)²⁷, ajuns membru al comisiei I, circumscripția militară Kazan, pentru recrutarea voluntarilor ardeleni din Rusia²⁸; Andrei Gâlea din Turnu Roșu; Zenovie Popovici din Satulung; Ioan Rafiroiu din Poiana Sărată; Sebastian Rusan din Vulcan, ulterior mitropolit al Moldovei și Sucevei între 1950 și 1956; și Nicolae Stroia din Șard²⁹.

Fenomenul refugierii preoțimii sud-transilvane din calea armateilor germane și a autorităților austro-ungare asociat celui arestării și internării clericilor suspecti în vestul Ungariei a declanșat o veritabilă criză pastorală în parohiile Arhiepiscopiei Ortodoxe a Transilvaniei. Într-un memoriu întocmit la Oradea, în 19 martie 1917, Nicolae Bălan, pe atunci redactor al „Revistei Teologice” de la Sibiu³⁰, se adresa Mitropolitului Vasile Mangra (1916-1918) și Consistoriului Arhiepiscopozan în numele „credincioșilor noștri care se plâng că n-au preoți și prin urmare n-are cine îngriji de necesitățile vieții lor sufletești”, atrăgând atenția asupra „incalculabilelor pagube morale ce rezultă din această dureroasă stare de lucruri”. Aproximativ Paștilor și scrisorile primite la redacția „Revistei Teologice” l-au determinat să intervină pe lângă conducerea arhiepiscopiei întrebând retoric „cum vom lăsa bisericile închise și zeci de mii de credincioși fără mângâierile credinței?”. După ce prezenta situația mai în detaliu, Bălan înainta patru propuneri care vizau „trebuințele și nevoile poporului”: 1) din parohiile cu doi sau trei preoți să fie trimis câte un preot în comunitățile lipsite de păstori sufletești; 2) în protopopiatele în care lipsesc mai puțini preoți, parohiile învecinate să fie suplinite prin rotație de preoții existenți; 3) protopopii să aleagă preoții care pot suplini mai multe parohii învecinate și să-i determine ca „măcar la sărbătorile Învierii Domnului” aceștia să slujească în cât mai multe biserici; 4) să se apeleze la „devotamentul față de biserică și la iubirea de popor a păstorilor” a tuturor preoților Ar-

hiepiscopiei Ardealului rămași la vetrele lor³¹. În mod surprinzător poate, fiul cel mare al preotului Broșu din Dârstele Brașovului, purtând același nume ca și tatăl său, Ioan Broșu, doctor în teologie al Universității din Cernăuți a rămas în Transilvania și după retragerea armatei române. Dr. I. Broșu, după cum se semnează pe majoritatea lucrărilor sale, a făcut parte din generația tinerilor ardeleni, coagulați în jurul mitropoliei și a seminarului teologic de la Sibiu, care au militat deschis în cursul anului 1918 pentru unirea Transilvaniei cu România. Revenit de la Cernăuți în 1911, dr. I. Broșu a activat pe postul de catehet al elevilor români care învățau la școlile confessionale catolice și luterane din Sibiu. Cu suflet sensibil de poet³² și traducător al nuvelor lui Oscar Wilde³³, dr. I. Broșu s-a afirmat și ca publicist în paginile „Telegrafului Român”, în „Foaia Poporului” și în „Gazeta Poporului. Foaie politică-culturală”, întemeiată și condusă alături de prietenii săi Nicolae Bălan, Silviu Dragomir și Ștefan Popp. Cu toate că era mirean, elocința sa teologică l-a propulsat între predicatorii de seamă ai Catedralei mitropolitane din Sibiu, slujirea de catehet și predicator scăpându-l de înrolarea în armatele austro-ungare³⁴. Rostite cu binecuvântarea mitropolitului Ioan Mețianu (1828-3 februarie 1916) în cursul primilor doi ani ai Marelui Război, dr. I. Broșu și-a publicat predicile la Editura diecezană din Arad în anul 1917, sub titlul „Casa din Ierihon. Omilii și cuvântări bisericesti”, închinată „părinților mei, în semn de iubire și nețărmurită recunoștință”³⁵. Tipărit în perioada când familia i se afla în pribegie prin Moldova, volumul exprima fărăndoială solidaritatea autorului atât cu familia sa și cu toți refugiații ardeleni, pribegi prin Vechiul Regat și dincolo de granițele acestuia, cât și

cu soldații „gemând din șanțuri”, „cu familiile nenorocite” și „cu copii orfani care cerșesc din poartă-n poartă”, pe scurt cu toți cei mulți aflați în suferință din cauza războiului cumplit care „zbuciumă pieptul milioanei de ființe omenești”, cum afirma în omilia intitulată sugestiv „Pe pământ pace”, rostită probabil în preajma Crăciunului anului 1915³⁶.

Spre deosebire de mulți clerici ai vremii care îndemnaseră în omiliile lor la război, încercând o justificare a acestuia³⁷, dr. I. Broșu, catehetul sibian, nu face în predicile sale o apologie a conflagrației, ci, dimpotrivă, deplânge proporțiile dezastrului, îndeamnă la rugăciune³⁸ și solidaritate cu cei aflați pe front și cu cei din suferință³⁹, cultivă pacea creștină⁴⁰, atrage atenția asupra scopului vieții creștine⁴¹ și propovăduiește speranța⁴².

În toamna anului 1918, Ioan Broșu jr. a fost ales în Consiliul Național Român din Sibiu, apoi membru al delegației orașului Sibiu la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918⁴³, despre care a publicat o lungă „închinare”, precum și un „marș al legionarilor români”, pus pe note muzicale de Timotei Popovici. Acest poem a fost reprodus de tatăl său ca anexă la volumul de amintiri, prefațându-l cu un scurt comentariu în care dădea frâu liber exaltării care-i cuprinsese sufletul după proclamarea unirii Transilvaniei cu România: „Sosisse marea clipă a eliberării, când Ardealul, scuturându-și obezile ruginite ale robiei seculare, își afirma drepturile în fata lumii întregi și proclama la Alba-Iulia, la 1 Decembrie 1918, alipirea la patria-mumă, în baza dreptului de autodeterminațiune la popoarele subjugate. Legionile de transilvăneni, reînviind gloria și vechile virtuți ale strămoșilor Daci și Români, recucereau plaiurile strămoșești ale «Daciei fericite». Fiul meu, Dr. Ioan Broșu,

(actualmente Consilier al Legației României la Berna, iar în 1918 director al «Gazetei Poporului», ce-o înființase în anul 1917 la Sibiu, împreună cu actualul mitropolit al Ardealului, I.P. Sa dr. Nicolae Bălan și cu prof. univ. dr. Silviu Dragomir) a ținut să dea expresiune sentimentelor de imensă însuflețire ce cuprinsese toate sufletele românești ale Transilvaniei, în acea epocă, publicând în «Gazeta Poporului» din 17 Noembrie 1918, o poezie intitulată «Marșul Legionarilor Români»⁴⁴.

Dacă după realizarea României Mari, Ioan Broșu sr. și-a continuat slujirea în parohia din Dârstele Brașovului, dr. Ioan Broșu jr. a părăsit Transilvania intrând în serviciul diplomatic al statului român. S-a stins din viață la 57 de ani, în martie 1943, fiind înmormântat alături de părinții și strămoșii săi în cimitirul bisericii Sfânta Treime din Dârstele Brașovului.

Părintele Ioan Broșu și fiul său teolog-diplomat dr. Ioan Broșu rămân două figuri luminoase în cartea de istorie a unirii românilor, fiecare contribuind în felul său și după puterile sale la făurirea României Mari.

Anexă

Ioan Broșu, Amintiri și din timpul Marelui Război în urma căruia s-a înfăptuit unitatea națională a Neamului românesc⁴⁵

„Văzduhurile vâjâiau, tunurile fraților noștri din Vechiul Regat, de noi de-aici numit „Țară” bubuiau la graniță, iar oștile celor de altă limbă și de altă lege, aflătoare pe valea Timișului, de la Predeal dincoace, se retrăgeau în neregulă, către interiorul Ungariei, silindu-se a căuta scăpare în locurile de unde odinioară noi prea multe dureri îndurasem.

Românii din comuna noastră, cu toții, înțelegând că frații noștri vin înarmați, zburând

peste munți ca să ne elibereze de chinuri și de suferințe îndelungate, de îndată ce i-a văzut sosiți la Dârste, i-a îmbrățișat cu lacrimi de bucurie, întâmpinându-i cu flori și cu urări de bună venire.

Momentele acestea de bucurie însă nu au fost de lungă durată, căci dușmanii neamului românesc se găseau mai numeroși și mai tari, așa că ai noștri fură siliți pentru un răstimp a se retrage în locuri mai fortificate, așteptând armatele germane la Mărășești, în apropierea Focșanilor.

Dar, până la biruința finală, și noi băștinașii din Dârstele Brașovului, când văzurăm ceasul rău și nedorit, am fost nevoiți cu mare grabă să fugim, să ne părăsim căminurile și să trecem Carpații, spre a scăpa de furia oștilor inamice.

Am plecat într-o noapte friguroasă, cum am putut, aproape cu nimic, generalul Grigore Simionescu asigurându-ne că peste 2 zile iar ne vom întoarce la locurile noastre. Astfel ne-am dus, aproape cu mâna goală până la Predeal cu un tren care era compus mai cu seamă din

vagoane ticsite de oșteni răniți. Pe peronul gării în Predeal se găseau înșirați ca snopii, soldați morți, căzuți în luptele sângeroase pentru desrobire. Am părăsit numai decât această priveliște tristă și împreună cu soția mea, cu băiatul meu Laurențiu, cu un nepot N. Coca, acum profesor în Săliște și cu două nepoate, Aneta și Marioara Neguș, ne-am luat din nou îndrăzneala să ne întoarcem la Dârstele noastre, dar când am sosit cu trenul în gară, auzirăm de-odată cum pe de-asupra capetelor noastre zburau gloanțele vrăjmașe și cum prin văzduh șuerau ghiulele inamice, așa că nu mai aveam curaj să ne dăm jos din tren. Astfel, furăm siliți a părăsi din nou totul: vatra, căminul și întreaga agoniseală ce-am putut-o înjgheba în decurs de 30 de ani de muncă și așa plecarăm numai cu ce era pe noi. Tot avutul nostru a rămas pe mâna dușmanului de veacuri, iar noi cu adâncă îngrijorare ne-am dus, și după unele poposiri, când coala, când dincoala și după destul de grele suferințe, în urma sfatului binevoitor ce ni l-a dat un văr al nostru, profesorul Dr. Gheorghe Murgoci, la urma urmei am ajuns în Moldova, unde am rămas 2 ani și jumătate, căci fără pericolul pierderii vieții nu mai era posibil a ne mai întoarce la locurile noastre.

O, Doamne, în cursul acelor grele vremuri, cât amar de suferințe am avut de îndurat și noi refugiații: oboseli, osteneli, frig, foame, sete, mizerie, boli de tot felul, grijă, tifos exantematic și altele. Noi, în Moldova, ne găseam în așa numitul „triunghi al morții”. O parte mare de refugiați se găseau risipiți prin Rusia, alții mai puțini prin Suedia, alții prin Franța și Anglia, iar alții gata să ajungă chiar peste Ocean în America. Sfântă e vorba Scripturii: „Cercatu-m-a Domnul, iară morții nu m-a dat”⁴⁶, deși în atâtea rânduri era cât p-aci să mă prăpădesc, cu-ai mei cu tot: în Dârste, la Predeal, la Sinaia, în Câmpina, la Ploiești, în București, Buzău, Brăila, Bârboși, Galați, Zorleni, Vaslui, la Iași și chiar în Cosești, unde mă credeam mai la adăpost. În tot locul mi se părea, că sabia lui Damocle atârna asupra capului meu și asupra capului celor ai mei.

In Dârste era aproape să fiu împușcat. La Predeal șuierau gloanțele vrăjmașe pe deasupra capetelor noastre. La Sinaia eram îngroziți de grozăvia bombelor din aeroplane. La Băicoi era cât p-aci să ne prăpădească o sondă de erupție. În București, la mitropolie, am scăpat ca prin minune de prăpădul bombelor germane. Noroc, c-am fugit și m-am ascuns într-o pivniță, în care se vârâse bătrânul mitropolit-primat⁴⁷ precum și alții îngroziți de spaimă. La Ploiești era aproape să ajungem sub dărâmurile gării, din cauza exploziilor grozave ale marilor rezervoare de petrol din apropiere. De aici numai cu mare greu,

abia pe la orele 6 seara, ne-am putut îmbarca într-un tren, care să ne ducă la Buzău. După ce norocoși scăparăm de spaima din gară și aruncam privirile înapoi, ni se părea că se întâmplă ca și la pustiirea Sodomei și Gomorei. Anume se dase foc la sonde și la rezervoarele mari de petrol, iar flăcările parcă se înălțau până la cer. Cu destulă greutate și groază, la miez de noapte, am sosit în gara Buzău; ploua de părea că-i rupere de nori. Ne-a udat până la piele. Numai cu mare greutate am putut pătrunde pe peronul gării și apoi în restaurant, unde am luat câte un ceai fierbinte, ca să ne mai încălzim întru câtva. Gândul nostru era a merge mai departe, la Moldova. Trenul pentru într-acolo era pe linia 11-a. Cestelalte linii toate erau blocate. Așa am trebuit să mergem la acel tren printre vagoane, pe sub vagoane, că numai așa mai era posibil a ajunge la acel tren. Întuneric beznă, mai să ne pierdem unul de altul, totuși cu mare greutate am ajuns la trenul care era gata de plecare către Brăila, ba chiar era pus în mișcare și numai ca prin minune ne-am putut urca în vagoane. În asemenea împrejurări, prea lesne puteam ajunge chiar și sub roatele trenului. Am avut noroc câtă frunză și iarbă, c-am scăpat de o asemenea nenorocire.

Cu chiu cu vai am sosit cu mare greu la Brăila de unde trenul acesta nu mai continua drumul mai departe, așa că furăm siliți a căuta găzduire la o rudenie a vărului nostru Dr. G. Murgoci. Și așa am găzduit o noapte la această rudenie a noastră. La gară, în biroul de mișcare ni se spuse că trenul pentru Galați și mai departe pentru Moldova va pleca la o dată destul de nesigură. Ca nu cumva să pierd ocaziunea, aproape toată noaptea am dat târcoale în jurul vagonului despre care se spunea că va fi atașat la trenul atât de aștep-

tat și mult dorit de noi. Pe-ai mei i-am lăsat în restaurantul gării să se mai încălzească că era grozav de frig, iar eu am stat de pază în jurul vagonului, despre care fusese vorba că se va încopcia la trenul ce ar fi fost să meargă mai departe. În urma informațiilor primite ulterior am fost siliți însă a ne instala într-un simplu vagon de marfă, ce avea să pornească cu alt tren și care urma să se pună în mișcare abia la ceasurile 4 după miezul nopții. La ora indicată ne-am văzut în fine urniți din gara Brăila. Sufla un crivăț cumplit, pătrunzător până la os și numai cu mare greu am ajuns în apropiere de stația Barboși. Nu era chip de a intra în gară fiind linia închisă. Din timp în timp eu mă duceam pe la locomotivă să mă încălzesc, dar ai mei sgribureau de frig în vagonul deschis din toate părțile.

Am încercat să văd dacă aș putea prin vre-o întâmplare oarecare norocoasă să văd vre-o căruță să mă urnească cu ai mei către gară, dar era imposibil, deoarece podul peste râu pentru vehicule era stricat. În fine după atâta suferință, numai ce s-a deschis intrarea în gară către seară. Sosiți acolo credeam că vom găsi ceva de ale mâncării, dar nimic.

A urmat o altă pacoste și mai mare: trenul cu care sosisem destul de greu de altfel nu mergea mai departe decât până la un anumit punct. Am ajuns și la acest punct. Era noapte beznă precum și frig mare de nu mai știam ce să ne facem capului. Întâmplător am zărit o leacă de lumină la un canton de-al C.F.R. din apropiere. M-am îndreptat repede într-acolo și am cerut voie de intrare, ceea ce mi s-a și îngăduit. Am arătat cine suntem și în ce stare ne găsim. Femeia cantonierului care tocmai fierbea mămăliguță, după ce ascultă plângerile mele, îmi răspunse că ne primește cu toată dragostea creștinească. Primind

această îngăduință frumoasă am strâns pe-ai mei din vagon și i-am condus la căldură, repede, unde au și adormit îndată, după ce cu toată bunăvoința, li s-a îngăduit să se întindă în pat. Între timp s-a trezit și cantonierul, om binecredincios și cu sentimente românești și s-a bucurat de noii veniți din așa depărtare. Toți care se aflau în cantonul acestui om bun, durmiau duși . . . numai eu vegheam treaz și cuprins de gândul de a merge mai departe. Era chiar miezul nopții și în clipa aceasta, iată că intră în canton și un soldat, care strânsese păsări pentru ofițerii din Galați. Am deșteptat în grabă pe nepotul meu, N. Coca, ca să ne ducem cu acest soldat împreună în oraș, spre a găsi vreo trăsură . . . dar nu era chip să vedem vreun vehicul. Așa furăm siliți să rămânem în gara din Galați până către ziuă pe la ceasurile 5, când am găsit și am angajat în sfârșit o trăsură și în curând am putut aduce în oraș și pe-ai mei, pe care îi lăsasem în canton să se încălzească.

Abia după amiază pe la ceasurile 2 ne-a fost dat să prindem un tren care să ne ducă la Vaslui, după cum ne povățuise vărul nostru Dr. G. Murgoci. Trenul pe care-l așteptam era plin de lume, care se refugia ca și noi în Moldova, abia ne puturăm face puțin loc, stând destul de înghesuiți.

Odată sosiți în Vaslui am dat slavă lui Dumnezeu că ne-a scăpat de atâtea primejdii. Pe noi ne-a găzduit aici cu toată dragostea o rudenie a vărului Murgoci: d-l Balosache, verificator de măsuri și greutate. În timpul în care ne aflam adăpostiți în casa d-lui Balosache, eu mă interesam să văd dacă n-aș putea ocupa un serviciu oarecare și nu m-aș fi dat înapoi de la orice muncă. Într-un moment destul de critic, eram hotărât, dacă nu mi se oferă niciun fel de serviciu să mă fac chiar și

giamgiu, că diamant de tăiat sticla aveam adus cu mine de-acasă într-un buzunar. Uneori era vorba să ocup catedra pentru predarea limbii germane la gimnaziul M. Kogălniceanu în Vaslui. Dar bucuria mea fu de scurtă durată, căci la ordin mai înalt, această catedră s-a suprimat.

Într-altă zi era să mi se dea serviciul de intendent la un spital, dar n-avui noroc, că acest serviciu l-a ocupat altcineva înaintea mea. Ceilalți tovarăși băjenari, rău îmbrăcați, înfomețați, abia de puteau găsi și ei un slab adăpost în câte-o șură. Momente foarte grele și profund de triste pentru toți refugiații.

La acest loc mă gândesc cu recunoștință la părintele protoiereu Ulia din Vaslui, care-mi recomandă să iau serviciul ca preot în comuna Coșești, județul Vaslui. Sfatul acesta îmi făcu bucurie, căci în curând pe lângă intervențiile necesare, am și reușit a fi numit în această parohie vacantă și acolo m-am adăpostit 2 ani și jumătate. Am fost primit și servit și tratat cu multă bunăvoință din partea familiilor boierneșe-răzeșești: Lascar Cihodariu, Conu Mitrea Cihodariu, Ștefan Popovici Hordilescu, Conu Nicu Tiron, Conu Trifan Dan cărora le păstrez o foarte călduroasă și adânc recunoscătoare amintire. Cu aceste familii alese și de bun neam, am fost în cele mai calde relațiuni și chiar la 16 ani după război, am ținut să-i mai vizitez odată. Cât s-au bucurat când m-au văzut și cât de bucuroși m-au primit în ziua de 8 septembrie 1933. (...)

În vremea statului meu în Coșești, poporul asemenea m-a îmbrățișat cu dragoste și cu deplină încredere și toți căutau să-mi îndulcească viața cât mai bine, din toate punctele de vedere.

Comuna Coșești se găsește la o depărtare de 26 km de la Vaslui, așa că era foarte greu a primi astfel de informațiuni, care mă interesau de aproape; în vreme de ploaie, când era noroi mare, era chiar absolut cu neputință. În astfel de împrejurări îmi era cu mult mai ușor a mă rezezi din când în când la Iași, unde desigur, tot mai aflam câte ceva, asupra situației grele.

Parohia Coșești se compunea din mai multe cătune așezate pe văile dintre atâtea dealuri: Coșești ca sediu central, apoi Coșea, Fundătura mare, Fundătura mică și Valea Oanii, unde era și o bisericuță filială, în care tot cam a 3-a duminică trebuia făcută slujbă. Știam pe de rost și pașii câți trebuia să-i fac urcând dealurile și coborând în văi. În fiecare dintre cătunele amintite se găseau câțiva mai aleși parohieni fruntași. În centru erau spre pildă pe lângă boierii pe care i-am amintit: inimosul creștin și vrednicul gospodar Andrei Micu, I. Cărărescu, N. Damaschin, Ioniță Cărăcaș și alții. În Coșea aveam pe Petru Pavel, familia Roșu, Nicolae Plopu și alții de seamă al căror nume acum îmi scapă. D[omnul] cantor al bisericii Vasile Barzu îi știe foarte bine, că împreună cu dânsul de nenumărate ori am fost așa de bine menajați. În Fundătura mare mă înconjurau cu stima lor vrednicii enoriași Andrei Partenie, I. Bălăușescu al cărui fiu, ales între aleși, se găsește acum paroh în Coșești, cleric specializat în cântare frumoasă bisericească și mare meșter în pictură. În Fundătura mică mă sfătuiau cu binecredinciosul Gr. Bouaru și alții. În Valea Oanii mă înțelegeam bine cu evlavioșii, vrednicii gospodari Ion Oprea și Ion Sima, care acesta din urmă în semn de iubire și osebită stimă către mine, n-a pregetat - deși l-am găsit foarte neputincios -, n-a pregetat a osteni până la Vaslui în toamna anului 1934, cu o trăsură, așteptându-mă la gară, unde trebuia să sosesc.

Se poate vedea că enoriașii din Coșești, precum și cei din celelalte cătune, mă iubeau cu toată căldura, precum și eu îi iubeam și-i stimam căci erau cu toții români adevărați, binecredincioși și încinși cu profundă religiozitate, neprihănită și foarte ospitalieri.

La orice întâmplare nedorită, implorau harul lui Dumnezeu și cereau rugăciunea preotului. Tineretul colinda la Crăciun cu „Plugușorul”, iar la Anu Nou cu „Buhaiul”. Pământul arabil și pădurea erau ale boierilor, așa că „țărani” se găseau strâns legați de dânsii, de la care, în schimbul muncii, căpătau toate cele necesare vieții adecă de-ale mâncării.

CENTENARUL ROMÂNIEI MARI

La școală era învățătorul David Nantu și dirigintele I. Botez, care ulterior fu numit revizor școlar. Acești vrednici luminători conduceau și Banca Populară din localitate. Copii la școală erau ce-i drept cam puțini: pe mulți i-am văzut păscând câte-o văcuță, niște oițe, niște rămători, ori niște găște. Bărbații și femeile lucrau mai mult la conii boieri tot felul de muncă.

În acest cuib de adăpostire ce însemna mult pentru mine, în Coșești, în jurul casei de locuință, pe care bunul conu Lascar Cihodariu – Dumnezeu să-l ierte – cu drag mi-o puse la dispoziție, mi-am înființat o leacă de grădinărie, cultivând tot felul de zarzavaturi și tot aici în apropiere găsind un izvoarăș, mi-am aranjat chiar un rezervor cu apă, din care în vreme de secetă, puteam uda legumele după trebuință. Țăranii se mirau când mă vedeau lucrând la zarzavaturi și-mi zicea unul și altul: „Apoi și părintele munșește?” („munșește” e dialect moldovenesc). Răspundeam da, da, că asta nu-i niciun păcat.

Din când în când mă repezeam la Iași, ca să aflu dacă mai putem sta la Coșești, ori trebuie să fugim în alte părți. Era secetă mare și într-o sfântă duminică, neapărat, foarte de dimineață eram hotărât să plec. M-am sculat astfel de noapte pe la ceasurile 2. Era lună plină și lumina aproape ca ziua. M-am aranjat cum trebuia, am dat drumul la apă și-am udat cum se cade toată legumăria, ca să nu se prăpădească până mă voi întoarce din capitala Moldovei. Un enoriaș din Coșca trecând pe-alături a băgat de seamă, dar n-a zis nimic. Am pornit deci la Iași precum plănuisem și m-am întors după 3-4 zile liniștit de pe urma informațiilor primite.

În duminica următoare, am săvârșit sfânta slujbă ca de obicei, dar după termina-

rea slujbei a urmat puțin bucluc. Un enoriaș, gospodar vrednic îmi zice: „Părinte Sf[inția] Ta, noi așa preot ca Sf. Sa n-am mai avut. Ne plașe toate, cum ne spui și cum ni le faci, dar una nu ne plașe, anume: suminecă, ai făcut treabă, dar nu pentru așeea, că-i păcat, ci pentru că dacă boierul știe că părintele a făcut treabă duminica și pe noi țărani ne pune să-i fașem treabă în ziua duminicii”. Din cazul acesta se cam poate înțelege raporturile ce existau între boieri și țărani.

Cu frații preoți din comunele vecine, la început nu prea ne potriveam în cuget și simțiri, dar ulterior ne înțelegeam foarte bine și ne vedeam cu drag. Și așa mai departe, am continuat cu păstorirea bunilor mei credincioși și am continuat să-mi văd de treabă. Unii din credincioși și gospodari mai fruntași, văzând isprăvile preotului, s-au îndemnat și ei a-și întemeia grădinărie, cultivând zarzavat, pe care mai înainte îl cumpărau de la sârbi și bulgari, care colindau prin toate satele, cu căruțele bine încărcate.

Aici la acest loc îmi reamintesc de un caz destul de însemnat. Se apropiase momentul, în urma crâncenelor lupte suportate de bravii ostași români, în grelele și înfricoșatele încăierări de la Mărășești⁴⁸, ca refugiații să se poată întoarce din nou la locul de unde s-au depărtat și iubiții enoriași din Coșești au aflat de această veste, pentru mine și pentru ai mei, veste destul de îmbucurătoare. Într-o sfântă duminică, după ce-am terminat serviciul dumnezeiesc, un enoriaș pare-mi-se A. Micu îmi zice: „Părinte Sf[inția] Sa să rămâi la noi, biserica noastră are 10 pogoane pământ arabil, noi ți-l arăm, însemnăntăm, recolțăm, treierăm, recolta ți-o punem în hambar și cumpărăm chiar și casa coanei preotese văduve Timircan, unde vei avea toate cele

trebuincioase, te rugăm foarte mult să rămâi la noi”.

Ascultând aceste cuvinte înduioșătoare am răspuns:

Dragii mei, aproape gol am venit și m-ați îmbrăcat, flămând și setos am poposit și m-ați hrănit cu de toate; ca un străin am ni merit la D-Voastră și m-ați primit cu dragoste, m-ați cinstit și eu v-am iubit și m-am simțit bine aici între D-Voastră, ca acasă. Cu toate acestea, bunul Dumnezeu a rânduit ca și eu cu ai mei să mă pot întoarce la locul unde am muncit 30 de ani din viață și unde mai am copii, pe care doresc să-i mai văd și așa când va suna ceasul despărțirii, voi pleca de-aici mulțumindu-vă adânc pentru toate cele bune ce am primit de la D-Voastră. După ce am rostit aceste cuvinte îmi răspunse enoriașul: „Cinstite părinte, cunoaștem și noi că ai dreptate, dar te rugăm: recomandă-ne sau trimite-ne de-acolo un Părinte ca Sf[inția] Sa”.

Am răspuns: vă asigur, că-mi dau toată silința pentru ca dorirea D-Voastră să se împlinească.

Îmi pare foarte rău, că mi s-a pierdut epistola conului Ștefan Popovici Hordilescu – Dumnezeu să-l ierte – carele după sosirea mea acasă, primind comunicarea mea, a citit-o poporului adunat la primărie și în acea scrisoare îmi arăta cum credincioșii regretau că nu mai sunt în mijlocul lor.

Am avut și la Coșești destule momente de groază în urma agravării situației de la frontul româno-german. Ne pregăteam uneori chiar de nou refugiu și numai Tatăl din cer putea ști, că unde-o să mai ajungem.

Am angajat astfel într-o zi două căruțe pe care le-am încărcat eu de toate din cele ce aveam, luând direcțiunea către Iași și de-acolo apoi mai departe înspre Rusia, de frica răz-

bunării maghiarimii. Drumul spre Iași era greu de luptat: văi, noroaie, dealuri prăpăstioase până la șosea. Într-un loc ne-am răsturnat, dar am scăpat sănătoși. În astfel de împrejurări am sosit foarte întârziată la Iași, așa că trenul cu refugiații urniți către Rusia, plecase cu ceva mai înainte. Cuprins de mâhnire am rămas câteva zile în Iași și nu găseam adăpost. Cu mare greu am poposit totuși în localul bibliotecii ilustrului învățat N[icolae] Iorga. Destul de greu am dus-o aici, suferind multe necazuri, îngrijorări, lipsuri și neajunsuri. Refugiații care au ajuns în Rusia, vor ști să spună mai bine ca mine cum au dus-o p-acolo. În cele câteva zile de rămânere în capitala Moldovei, în fiecare zi mă duceam în centrul orașului, ca să mai aflu vești în privința situației de la frontul de la Mărășești și acolo mă întâlneam cu marele poet-literat, bărbat de stat, fost ministru, carele este domnul Octavian Goga, cel ce mă îmbărbăta, zicându-mi: „mai ai răbdare părinte, în câteva zile se va decide soarta noastră, ori biruim, ori ne biruie și în cel mai rău caz se formează alt tren, care ne va duce pe toți pe alte meleaguri, unde să fim scăpați de furia dușmanului neîndurat”.

În urma acestor cuvinte de încurajare din partea domnului Octavian Goga am mai stat la Iași câteva zile și iată cu ajutorul marelui Dumnezeu și prin vitejia ostașilor noștri situația s-a schimbat spre binele nostru, așa că n-a mai fost nevoie de fugă în altă parte, ci fiecare se întoarce la căminul său iubit.

Eu și cu ai mei, fiindcă aveam multe lucruri lăsate în Coșești, m-am întors iarăși acolo pentru a-mi lua în primire tot ce lăsasem în grija iubitului nostru conu Ștefan Popovici Hordilescu, ca apoi să pornim spre casă în Dârstele Brașovului. Ne făcusem noi bine socoteala, dar am dat de piedeci neașteptate. Cum îngropam zilnic câte 6-9 morți, fie soldați de la partea sedentară, fie enoriași din parohie, morți de tifos exantematic, m-am contagiat și m-am îmbolnăvit, iar deodată cu mine și iubitul meu fiu Laurențiu, am căzut amândoi la pat. O Doamne, ce lovitură dureroasă pentru biata soție, silită a îngriji de doi bolnavi. Eu eram în stare mai gravă, fără să mai știu ceva de mine. Părintele Timotei David din comuna vecină Toporăști, a venit repede să mă cuminece și biata preoteasă ne mai putând birui cu doi bolnavi, a făcut pregătirea necesară spre a mă transporta în spitalul din Vaslui, cu gândul că dacă mie mi-o fi scris să mor în Moldova, ca mulți alții, cel puțin să-l scape pe iubitul fiu Laurențiu. Noroc, că la spital toate paturile erau ocupate de mulțime de bolnavi, așa că a trebuit să mă întorcă înapoi la Coșești.

A fost bine de altfel, că n-am avut loc în spital, căci de sigur mă

prăpădeam ca și alți bolnavi de febră tifoidă. Biata preoteasă, avu din nou sarcina teribilă de a căuta doi bolnavi. Bunul Dumnezeu însă e mult milostiv și îndurat, că i-a rânduit două ajutoare: iscusitul medic Dr. Casianu și vrednicul sanitar Preoteșcu și în chipul acesta am trecut cu fiul meu peste criză și, încet-încet, începurăm a ne întrăma și din zi în zi mai bine, până ne-am văzut deplin sănătoși. Cu adevărat am repetat atunci și repet și acum cuvintele Scripturii: „Cine e Dumnezeu mare, ca Dumnezeul nostru, Tu ești Dumnezeu Carele faci minuni!”⁴⁹

După ce-am trecut și peste această suferință – în două cu moartea – ne ocupam cu gândul când și cum să ne întoarcem la locul nostru iubit, pe care-l părăsisem de doi ani și jumătate. Era și aceasta o problemă foarte anevoioasă pe vremea aceea. Ne trebuia un vagon, în care să ne putem pune toate lucrurile, care acum erau destul de multe: saci cu grâu, porumb, orz, ovăș și multe de toate, care se recer la o casă gospodărească. Aveam și păsări: găini, curci, rațe și găște. Toate acestea fără vagon era imposibil a le aduce încoace și în vremea aceea era mare lucru să capeți un vagon. Din cauza aceasta am fost silit să mai amânăm plecarea, până vom putea în fine obține un vagon liber și pus la dispoziția noastră la Vaslui.

Într-aceea ne-am făcut alt plan: să trimitem pe fiul meu Laurențiu, să vadă cum mai stau lucrurile acasă la Dârste. Băiatul sprinten, vioi și deștept, a plecat și peste câteva zile s-a întors. Cum venea de la Iași, ca să nu mai meargă până la Vaslui, în gara Bârzești a debarcat din tren și ca să ajungă la noi mai degrabă, a luat-o pe jos în linie dreaptă și așa, în scurt timp, ajunse la Coșea, unde se întâlni cu epitropul bisericii din Coșești și acesta îi comunica băiatului, că „duca” preoteasă e greu bolnavă. Auzind această veste dureroasă se sili să ajungă cât mai degrabă la noi. Cum venea pe muchea dealului la de vale, numai auzi clopotele de la biserică sunând. Ce jale, ce durere l-a cuprins pe bietul băiat, care credea că scumpa sa mamă a murit; însă clopotele sunau pentru o altă persoană decedată din localitate.

În adevăr iubita sa mamă se îmbolnăvisese; avea aprindere de plămâni și zăcea în pat. Oare cum a mai căzut peste noi și acest canon? S-a întâmplat anume că un parohian de frunte din vecini, anume I. Damaschin murise și muzica intona marșul funebru pentru îngropare. Preoteasa a ieșit în prispa casei, de putea vedea vedea limpede cortegiul funebru și putea auzi mai bine tonurile duioase ale muzicii. Acolo, în prispa casei, a atins-o un vânt rece (în Moldova sunt multe vânturi), a răcit, s-a îmbolnăvit și a căpătat pneumonie, care e foarte periculoasă. Pe lângă bună căutarea dânzei, până la însănătoșirea

sa, au mai trecut 6 săptămâni. Ajunși odată în această situație îmbucurătoare, nu mai aveam altceva de făcut, decât să ne pregătim serios de plecare.

Înainte de a mă depărta din Coșești am ținut ca în duminica ce ne mai sta înainte să mai săvârșesc pentru ultima oară sfânta slujbă dumnezeiască în biserica construită din bârne de lemn, bine fățuite, biserică acoperită cu șindrile. Parc-au știut credincioșii că sunt pregătit de plecare, dintre acești binecredincioși moldoveni, de aceea la această sf. slujbă au luat parte credincioșii în număr foarte mare, aproape ca niciodată.

După sf. slujbă am ținut predică, mulțumind tuturor fraților și surorilor credincioși pentru dragostea cu care m-au primit și pentru darurile nesfârșite cu care m-au cinstit, cât timp le-am fost păstor duhovnicesc. A fost o despărțire foarte înduioșătoare pentru toți.

De aici încolo urma, ca să mă aranjez definitiv de plecare spre casă, cu toate lucrurile ce le aveam sau le promisem mai înainte în dar de la enoriașii mei din cele 4 cătune ale parohiei Coșești.

Iubiții mei credincioși din Valea Oanei d-nii Ion Oprea și Ion Sima cu mare bunăvoință mi-au sărit într-ajutor în vederea plecării noastre de la Coșești, îngrijindu-se ca să avem 2 căruțe la îndemână, una pentru transportarea bucatelor la gara Vaslui, iar cealaltă pentru călătoria mea și a familiilor mei, împreună cu lucrurile mai mărunte trebuincioase ale casei și gospodăriei.

Tot acești vrednici gospodari și binecredincioși enoriași, cu osteneală, cu cheltuială și cu multă chibzuială mi-au pregătit și construit foarte bine cuștile necesare pentru aducerea pasărilor într-o depărtare așa de însemnată.

În felul acesta, dăruit cu de toate de la iubiții mei credincioși, mi-am luat rămas bun de la conu Lascaș cu familia sa, conu Mitrea, conu Ștefan Hordilescu cu soția Zoia, conu Nicu Tiron cu familia și așa m-am urnit încet-încet către Vaslui, fără să-mi pot ascunde emoția și să opresc lacrimile ce-mi curgeau pe obraji. Sosit la gara Vaslui, am așezat în vagon tot ce aveam, simțindu-mă mai liniștit, că a sosit în fine clipa plecării spre casa strămoșească. În lungul drum ce ne sta înainte până la Dârste, ni s-a turburat adeseori voia bună, când am văzut și la stânga și la dreapta liniei ferate, atâtea gospodării nimicite, atâtea clădiri ruinate, pe la Focșani, Mărășești, apoi pe la Buzău, Ploiești, pe valea Prahovei și îndeosebi prăpădul, care ruinase frumoasele clădiri de la Predeal, unde fusese odată granița și punctul de vamă între România și Austro-Ungaria, localitățile în care s-au desfășurat atâtea lupte înfricoșate.

După vederea nenumăratelor priveliști întristătoare din cursul drumului ne-a fost dat în sfârșit să sosim la Dârste și să ne bucurăm adânc, că totuși cu ajutorul Tatălui ceresc, ne-am văzut ajunși, după mari suferințe, dar și cu deplină satisfacție, la locurile noastre și ne-am putut întâlni din nou cu iubiții noștri, care remăseseră în Ardeal în timpul refugiului nostru; dar acasă am găsit numai pagube în toate privințele și devastări peste devastări.

Casa parohială în care am locuit 30 de ani, fusese jefuită de cine a vrut și cum a vrut, găsindu-se ca și o baracă pustie.

Am avut noroc că ne mai rămăsese casa părintească, a soției mele, care în câtva a fost mai ferită de jefuire, deoarece acolo se înstăpânise un neamț, în tocmai ca și în casa lui proprie, crezând că nu ne vom mai putea în-

torce niciodată și cu laudă spunea ori și cui, că acum el e stăpân, iar pământurile preotului vor trece în proprietatea statului unguresc.

Dar bunul Dumnezeu a rânduit altfel.

După marile și crâncenele lupte date la Oituz, Mărăști și mai greu la Mărășești, unde oștirea românească a biruit pe dușmanul neîmpăcat al Neamului și după jertfirea fără precupețire a 800.000 de vieți române răpuse în cursul războiului cel mare, a putut fiecare refugiat să se întoarcă la locul său iubit.

Ce bucurie mare ne-a rânduit bunul Dumnezeu! El, prea milostivul ne-a mântuit din toate primejdiile prin care am trecut, în cursul celor doi ani și jumătate de refugiu; de aceea cea dintâi grijă, după descălecarea la locul nostru, mi-a fost să înalț rugăciuni fierbinți de mulțumire către Cel Atotputernic, Carele „ne-a cercat, iară morții nu ne-a dat”, deci în Sâmbăta dreptului Lazăr, chiar a doua zi care se numește a Floriilor, din anul 1918, zi de mare bucurie, s-a adunat o mulțime de popor în sfânta biserică și după săvârșirea sf. Liturghii, cu toții într-un glas am mulțumit și-am adus jertfe bunului Dumnezeu „pentru toate cele ce ne-a dat nouă”.

Cu această îmbucurătoare ocaziune am improvizat o predică în care, după cum îmi reamintesc după atâția ani, am zis cam așa: Iubiților, mare bucurie ne-a rânduit milostivul Dumnezeu, adevărată minune, căci iată risipiți am fost și ne-am adunat, aproape pierduți am fost și iată iarăși în acest locaș dumnezeiesc acum din nou ne găsim, aproape morți am fost și parcă din morți am înviat!

După atâtea suferințe, ce-am îndurat în decursul vremurilor grele, în decursul veacurilor de asuprire a Neamului românesc, asupriri din partea unui neam de oameni vrăjmași, care chiar și azi încă ar vrea să nu mai fie un

pui de român pe acest pământ, rămas nouă scumpă moștenire de la strămoși: vitejii daci și renumiții romani.

Dușmanii neamului nostru s-au silit în veacurile trecute să ne calvinizeze, să ne luteranizeze, să ne popistășeze și în fine să ne maghiarizeze, ca să ni se piardă orice urmă de pe acest pământ, în care își dorm somnul de veci părinții, moșii și strămoșii noștri.

Iată, s-a adevărit cuvântul din sfânta carte, care ne spune așa: „Domnul din cer a privit și dreptatea din pământ a răsărit”⁵⁰.

Milostivul Dumnezeu ne-a dăruit moștenire o comoară mare și scumpă și ne-a ajutat ca prin grele și nenumărate încercări să fim „iarăși în vechiul nostru pământ”.

Porunca lui Dumnezeu, mai ales acum este: să ne iubim unul pe altul, într-un gând să mărturisim, să nu ne dușmănim, să nu ne pară rău de binele altuia, să nu ne bucurăm de răul altuia, să ne silim fiecare după puterea sa a face fapte bune. Cel ce a primit de la Dumnezeu mult e obligat a face bine mult, iar cel ce a primit modest, mai puțin se pretinde de la dânsul. Fiește carele om după puterea sa, pe care i-a dat-o bunul Dumnezeu, e obligat a face bine.

Așa iubiiții mei, după ce ne vedem ca prin minune, iarăși împreună, cu întreg sufletul să ne trudim a dezvolta începuturile cele bune care din bună vreme le-am întemeiat cu toții: societatea pompierilor voluntari, fanfara muzicală, Societatea Sf. Gheorghe, Societatea cooperativă, Cercul cultural, Banca populară și [i] a [ltele] așezăminte pentru cât mai buna înaintare a poporului nostru, întru cele bune și de folos și trupului și sufletului”.

I. Broșu, Marșul legionarilor români⁵¹

„Sosit-a ceasul liberării

De-atâtea veacuri lungi dorit,

Vuește-adâncul depărtării

Ca gemetul cumplit al mării,

Și'n largul străveziu al zării

Un soare nou a răsărit!

Noi suntem oastea, ce-o visară,

Strămoșii 'n dorul secular

Cu sufletul de-oțel și pară,

Noi suntem falnica comoară

Ce cu'ngrijire ne-o lăsară

Pe patul suferinții 'n dar.

Un zvon măreț de biruința

Aprinde pieptul nostru-acum:

E șoapta ce-a luat ființă

În crunte veacuri de credință

Și desnădejde'n umilință,

Tăindu-și neclintită drum.

Bănatul ne-a trimis solie

Năpraznicu-i cuvânt l'aud,

Trezit din somnu-i de urgie

Brașovul viforos învie;

La fapte mari de vitejie

Vin grăniceri din Năsăud!

De clocot viu e zarea plină:

Răsună tulnicu 'n Câmpeni

Și codrii-adânci de brad suspină,

Măreața frunte și-o înclină:

Și'n fața Moșilor se'nchină

Cucernic munții Apuseni.

Și Bălgradul rotind privirea

Așteaptă-al oștilor alaiu

Când biruindu-le 'ndârjirea

Carpații trâmbița-vor știrea

Că fulgerând a'ntrat oștirea

Nerăzbunatului Mihaiu.

Și Bucovina blând ne chiamă

Cu glas de bucium depărtat

Ca plânsetul duios de mamă...

Lăsați să piară oarba teamă

Va ține cerul astăzi seamă

De ceasul nostru așteptat!

Vezi, Basarabia, departe

Înalță falnicu-i stindard:

Sfârma-vom culmea ce desparte

Un frate de-altul și ne'mparte,

De-un singur dor ne leag'o soarte

Și inimile ce ne ard.

Copii! acesta-i jurământul

Și-eternul nostru ideal:

„Ne-asculte Domnul sfânt cuvântul

Ne binecuvânteze-avântul

Să desrobim de-acum pământul

Și glia vechiului Ardeal”.

'Nainte! Goarna'n văi răsună

Și zările se înroșesc. . .

Din patru unghiuri munții tună:

Roind, voinicii se adună,

Și prind în horă, împreună,

Ardealul nostru românesc.”

FATHER IOAN BROȘU FROM BRAȘOV-DÂRSTE IN THE WHIRLIGIG OF THE GREAT WAR: THE SUFFERINGS OF THE ROMANIAN PRIESTHOOD FROM TRANSYLVANIA FOR THE IDEAL OF UNION THE NATION

World War I has claimed millions of lives and has broken just as many destinies. About these lives and destinies Romanian historiography of the Great War has not spoken or written much, so a scientific research or one that is close to the heart, dedicated to Romanians' experience and memory from the first world conflagration is a good opportunity to highlight the lives of some people from that time. The study illustrates the destiny of the orthodox priest Ioan Broșu between 1916-1919, when, "fearing Hungarian revenge", he fled to Moldova and served in several villages near Vaslui. Returned to Transylvania in the spring of 1919, Ioan Broșu resumed his service in Brașov's Dârste, and at the end of his life, in 1936, he published a chronicle of the parish in which he served for fifty years, the second part of this memorial volume containing his own memoirs, beginning with childhood and insisting on his intellectual formation and pastoral activity in Brașov's Dârste. The last part of the volume describes his wanderings during the Great War, these being representative for the destiny of a large number of priests who took refuge in Romania alongside the Romanian army in order to escape the Central Powers' troops. Keywords: First World War, Romania, Transylvania, refuge, orthodox clergy

NOTE

1 Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, filiala Cluj-Napoca.

2 Oana Mihaela Tămaș, Război și memorie. Scrieri românești despre Marele Război, Academia Română, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2015.

3 Ion Mateiu, Refugiații Ardealului. Scrisori din pribegie, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1919./ 4 Ioan Broșu, Amintiri din viața preoțească adunate și scoase la iveală după o păstorire de peste 50 de ani, Brașov, Tipografia Astra, 1936, 120 p.

5 Ibidem, p. 70.

6 Ibidem, p. 71.

7 Detalii vezi la: N. Adăniloie, Independența națională a României, București, Editura Academiei RSR, 1986, pp. 129-368.

8 Florin Bengcean, Clerul și credincioșii ortodocși transilvăneni sprijinitori ai Războiului de Independență, Târgu Mureș, Casa de Editură Mureș, 2010.

9 Ioan Broșu, Amintiri din viața preoțească, pp. 88-89.

10 Regionalism uzitat în Transilvania, însemnând o măsură de capacitate pentru cereale, egală cu circa 20 de litri. Din săsescul fyrdel.

11 Despre istoria acestei instituții educaționale vezi: Mircea Păcurariu, 230 de ani de învățământ teologic la Sibiu 1786-2016, ediție întregită și adăugită, Sibiu, Editura Andreiana, 2016.

12 Sebastian Stanca, Contribuția preoțimii române din Ardeal la Războiul pentru Întregirea Neamului (1916-1919), ediție, studiu introductiv, note și indici de Mihai-Octavian Groza și Mircea-Gheorghe Abrudan, Cluj-Napoca/Deva, Editura Argonaut/Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2015, pp. 117-118.

13 Profesor de excepție al Gimnaziului „Andrei Șaguna” din Brașov, istoric, folclorist, poet, membru al Academiei Române și președinte al Asociației Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român între 1910 și 1922.

14 Ioan Broșu, Amintiri din viața preoțească, pp. 93-94.

15 Dumitru Voinea, Vasile Oltean, Dârstele Brașovului – monografie istorică, Cluj-Napoca, Casa de Editură Albastră, 2006.

16 Amănunte biografice la: Constantin I. Stan, Minunata tăcere a unui boier basarabean. Vasile Stroescu (1845-1926), București, Editura Fundației Culturale Române, 1999; Vlad Bejan, Vasile Stroescu: filantrop și om de cultură din Basarabia, Iași, Colecția Ginta Latină, 1998.

17 Ioan Broșu, Amintiri din viața preoțească, p. 69.

18 Ibidem, p. 60.

19 Mircea-Gheorghe Abrudan, „Fragmente din istoria Primului Război Mondial: arestarea și deportarea preoțimii române din Transilvania”, în „Misiunea. Revista Centrului de Cercetare a Conlucrării Bisericii Ortodoxe cu Armata României „General Paul Teodorescu”, Anul IV, nr. 1 (4)/2017, pp. 118-128.

20 Vasile Oltean, Configurația istorică și bisericască a Brașovului (sec. XIII-XX), Sibiu, Editura Andreiana, 2010, p. 301.

21 Ioan Broșu, Amintiri din viața preoțească, p. 95.

22 Ibidem, pp. 95-96.

23 Ibidem, p. 101./ 24 Ibidem, p. 116.

25 Ibidem, pp. 116-117./ 26 Mihai-Octavian Groza, „Activitatea vicarului Iacob Popa în Rusia

pentru cauza românească. Recrutarea voluntarilor români transilvăneni (1917-1918)", în *Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis*, 5, 2013, pp. 419-427.

27 Răzvan Mihai Neagu, „Considerații privind viața și activitatea unui mare bănățean: Avram Imbroane (1880-1938)", în *Banatica*, 27, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2017, pp. 561-574.

28 Cornel Țucă, *Prizonierii români din armata austro-ungară internați în Rusia. Problemele repatrierii*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2011, pp. 168-169. Conform datelor centralizate, prin activitatea acestor comisii au fost repatriați în România un număr de 23.500 de prizonieri ardeleni și bucovineni din Rusia Sovietică. *Ibidem*, p. 298.

29 Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimii române din Ardeal la Războiul pentru Întregirea Neamului*, pp. 153-162; Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986, p. 277-282.

30 Ulterior Mitropolit al Ardealului între 1920-1955. Detalii biobibliografice la: Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, ediția a III-a revăzută și adăugită, Sibiu, Editura Andreiana, 2014, pp. 50-51.

31 Constantin Necula, „O diagnoză inedită – Nicolae Bălan. O scrisoare la vremea Primului Război Mondial", în *Îndrumător bisericesc pe anul de la Hristos 2018, Anul 166*, Sibiu, Editura Andreiana, 2018, pp. 164-167.

32 I. Broșu, *Siluate – poezii*, Sibiu, Tipografia Arhidiecezană, 1915, 110 p.

33 Oscar Wilde, *Nuvele*, traducere de I. Broșu, Brassó, Editura Librăriei Ioan I. Ciurcu, 1913, 88 p. (Nuvele sunt: „Racheta nobilă"; „Privighetoearea și trandafirul"; „Prințul fericit"; „Uriașul egoist"; „Prietenul credincios"; și „Un secret descoperit").

34 Un medalion biobibliografic la: Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, ediție întregită și adăugită, Sibiu, Editura Andreiana, 2015, pp. 511-517.

35 I. Broșu, *Casa de la Ierihon: omilii și cuvântări bisericești*, Arad, Tiparul Tipografiei diecezane gr. or. române, 1917, 271 p.

36 *Ibidem*, pp. 128-132.

37 Mircea-Gheorghe Abrudan, „Atitudinea conducerii Bisericii Evanghelice din Transilvania față de izbucnirea Primului Război Mondial", în Rodica Groza (coord.), *Sebeș, timp regăsit...Lucrările Conferinței „100*

de ani de la declanșarea Primului Război Mondial. Contribuția sebeșenilor la război și Marea Unire", Sebeș, Editura Emma Books, 2014, pp. 65-82; Josef Feichtinger, *Kämpfen für das Heiligste. Tiroler Stimmen zum Ersten Weltkrieg*, Raetia, Bozen, 2013, pp. 129-154; Matthias Rettenwander, *Der Krieg als Seelsorge. Katholische Kirche und Volksfrömmigkeit in Tirol im Ersten Weltkrieg*, Universitätsverlag Wagner, Innsbruck, 2005, pp. 116-176; Pavlina Bobič, *War and Faith. The Catholic Church in Slovenia, 1914-1918*, Brill, Leiden-Boston, 2012, pp. 87-119.

38 În partea I a volumului realizează o tâlcuire a rugăciunii domnești (Tatăl nostru) cu cele șapte cereri ale acesteia. I. Broșu, *Casa de la Ierihon*, pp. 13-88.

39 *Idem*, „Să jertfim! O predică de războiu", în *Ibidem*, pp. 105-114.

40 *Idem*, „Pe pământ pace!", în *Ibidem*, pp. 128-132.

41 *Idem*, „Pe urmele mântuirii!", în *Ibidem*, pp. 115-122; *Idem*, „În slujba lui Hristos", în *Ibidem*, pp. 178-184; *Idem*, „Casa de la Ierihon", în *Ibidem*, pp. 193-199;

42 *Idem*, „Hristos a înviat", în *Ibidem*, pp. 133-139; *Idem*, „Când învie tinerii", în *Ibidem*, pp. 148-158; *Idem*, „Din întunec la lumină", în *Ibidem*, pp. 200-205; *Idem*, „Prin lipsă la biruință", în *Ibidem*, pp. 206-212;

Idem, „Pe drumul Ierusalimului", în *Ibidem*, pp. 223-230; *Idem*, „La umbra crucii", în *Ibidem*, pp. 231-240.

43 *Marea Unire de la 1 decembrie 1918*, București, Societatea Națională de Editură și Arte Grafice „Dacia Traiană", 1943, p. 72.

44 Ioan Broșu, *Amintiri din viața preoțească*, p. 113.

45 *Ibidem*, pp. 94-110.

46 Psalmul 117, versetul 18.

47 Este vorba despre Conon Arămescu-Donici (2 februarie 1837, Bahna – 7 august 1922, București), mitropolit primat al României între 1912 și 1918. A fost obligat să se retragă din scaun la 1 ianuarie 1919, pe motiv de colaborare cu autoritățile de ocupație germane în perioada 1916-1918.

48 Bătălia de la Mărășești (județul Vrancea) s-a desfășurat între 24 iulie/6 august – 6/19 august 1917, având drept rezultat victoria strategică a defensivei româno-ruse în fața trupelor germane.

49 Psalmul 76, 14-15.

50 Psalmul 84, 12.

51 Ioan Broșu, *Amintiri din viața preoțească*, pp. 113-115.